

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 330.342

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/161-21>**Шевченко О. О.**доктор економічних наук, професор,
Донбаська державна машинобудівна академія
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1825-233X>**Давидов В. О.**магістр,
Донбаська державна машинобудівна академія**Удовиченко Д. В.**магістр,
Донбаська державна машинобудівна академія**Shevchenko Olena, Davydov Vladyslav, Udovychenko Danylo**
Donbas State Engineering Academy

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано теоретичні аспекти реалізації державної політики соціального забезпечення в умовах децентралізації влади, концептуальні основи вибору національної моделі економічного розвитку господарської системи в контексті соціальної складової державної політики (стан параметрів соціально-економічної моделі розвитку національної економіки, ефективність застосування соціально орієнтованої політики держави, інституційне середовище функціонування сучасної господарської системи, генезис сучасної моделі функціонування глобальної економіки) і методологічні підходи до визначення потреб і базових детермінант формування, розвитку системи соціального захисту населення в конкретно-історичних умовах як форми прояву рівня соціалізації глобальної економіки. Проаналізовано сучасний стан національної господарської системи (у частині деформації соціально-економічної підсистеми, ризиків поглиблення соціальної нерівності) і визначено соціальні ризики, притаманні сучасному суспільству, що дає змогу вибрати найбільш результативні заходи протидії породженню ними негативним наслідкам. Запропонований механізм регулювання здійснення соціального супроводу внутрішньо переміщених осіб на Сході України, функції інститутів соціального захисту за відповідною класифікацією і положення щодо програми дій уряду на період подолання кризових станів в країні з урахуванням регіональних проблем соціального захисту населення дасть змогу подолати соціальну дезінтеграцію соціально незахищеної внутрішньо переміщених осіб і забезпечити рівноправність у доступі до соціальних послуг в умовах інклюзивності розвитку національної господарської системи на Сході України.

Ключові слова: соціальне забезпечення, державна політика, внутрішньо переміщені особи, соціальна згуртованість, соціальний супровід, національна господарська система, децентралізація, соціальна дезінтеграція, інклюзивність розвитку.

SOCIAL SECURITY FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS UNDER CONDITIONS OF DECENTRALIZATION IN EASTERN UKRAINE

For more than six years, forced internal displacement has remained one of the main challenges and priorities of Ukraine's public policy. Under the difficult conditions of forced relocation, the state has a number of obligations to strengthen the protection of the human rights of internally displaced persons. Social cohesion is one of the basic doctrines of modern society. It involves the active participation of the population in solving pressing problems of life, in overcoming social isolation and social disintegration. An organic component of the latter is the system of social protection of internally displaced persons in the context of decentralization of power in eastern Ukraine, adequate to the nature of the functioning and development of market relations. The article substantiates the theoretical aspects of the implementation of state social security policy in the decentralization of power, the conceptual basis for choosing a national model of economic development of the economic system in the context of the social component of state policy (the state of parameters of socio-economic model of national economy). functioning of the modern economic system, the genesis of the modern model of the global economy) and methodological approaches to determining the needs and basic determinants of formation, development of social protection in specific historical conditions, as a form of socialization of the global economy (public policy expands its format to the system of providing social services as an attribute of the national economic system, reflecting the level of their socialization); analyzed the current state of the national economic system (in terms of deformation of the socio-economic subsystem, the risks of deepening social inequality) and identified social risks inherent in modern society, which allows you to choose the most effective measures to counteract the negative consequences; proposed a mechanism for regulating the implementation of social support for vulnerable groups, the functions

of social protection institutions according to the appropriate classification (such structure clearly identifies their role in regulating social reproduction on the basis of complementary combination, reducing the risks of possible decline in living standards in crisis) and government action programs for overcoming the crisis in the country, taking into account regional problems of social protection, which will overcome the social disintegration of social insecurity of internally displaced persons and ensure equal access to social services in an inclusive development of the national economic system in eastern Ukraine.

Keywords: social cohesion, social security, state policy, social support, vulnerable segments of the population, national economic system, social disintegration, inclusive development.

JEL classification: O11, P41, P51

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах нестабільної економічної, політичної та соціальної ситуації в Україні вкрай необхідне проведення реформи у сфері соціального захисту населення України, що передбачає заходи щодо організації та надання соціальної послуги соціального супроводу внутрішньо переміщеним особам, оскільки з кожним роком збільшується кількість сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. У сучасних умовах спостерігається тенденція до конвергенції національних систем соціального захисту населення, яка проявляється в уніфікації їхніх рис і ознак у частині забезпечення рівноваги між соціальними цілями суспільства і ринком, розвитку інститутів соціального партнерства і соціальної інклюзії, уніфікації соціальних стандартів, а також розбудови системи надання соціальних послуг. Однак зберігаються характерні для кожної моделі соціального захисту населення особливості, породжені взаємодією чинників (економічних, політичних, соціально-культурних тощо), притаманних різним господарським системам. Сучасна парадигма розвитку людства формує новітні умови та принципи економічного зростання за умов соціальної інклюзивності суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади соціального захисту населення, його принципи, цільова мотивація та об'єктивна необхідність на різних етапах розвитку капіталістичної економіки були закладені у працях класиків економічної науки А. Сміта [1], Д. Рікардо [2], Д. Белла [3], А. Маршала [4], М. Лоренца [5], Т. Веблена [6], Дж. Кейнса [7] та ін. Концептуальні підходи і комплексний аналіз проблем соціалізації світової економіки та її механізмів, диверсифікації системи соціальних послуг та її інструментарію, питань соціальної згуртованості, реалізації політики регулювання здійснення соціального супроводу вразливих верств населення, у тому числі на основі соціального забезпечення населення, знайшли найбільш повне відображення у працях таких науковців, як І. Колупаєва [8], О. Соскін [9], В. Бодров [10], Я. Жаліло [11], А. Гриценко [12], Н. Гражевська [13], Б. Карпинський [14], М. Кизим [15], Р. Шулла [16] та ін. Стан системи соціального захисту населення України засвідчує необхідність детальнішого аналізу й надання конкретних пропозицій щодо вдосконалення наявної системи у найближчій перспективі в частині подолання соціальної дезінтеграції соціально незахищеності окремих категорій громадян і забезпечення рівноправності в доступі до соціальних послуг в умовах інклюзивності розвитку національної господарської системи.

Водночас досліджень, у яких із позицій системного підходу розглянуто державно-управлінські аспекти комплексної проблеми надання соціальних послуг уразливим верствам населення у цілому та механізмів

державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема, практично немає.

Мета статті полягає у систематизуванні теоретичного обґрунтування механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, розробленні науково-практичних рекомендацій щодо механізму регулювання здійснення соціального супроводу внутрішньо переміщених осіб та пропонуванні базової концепції на період подолання кризових станів у країні з урахуванням регіональних проблем соціального захисту населення задля регулювання питань соціальної згуртованості та соціальної незахищеності внутрішньо переміщених осіб, їх інтеграції в ОТГ за умов децентралізації та забезпечення рівноправності у доступі до соціальних послуг в умовах інклюзивності розвитку національної господарської системи.

Виклад основного матеріалу. Цієї весни минуло шість років від початку конфлікту на Сході України. Кількість постраждалих, за оцінками Гуманітарної групи країни, становить 5,2 млн осіб. Міністерством соціальної політики України станом на березень цього року зареєстровано близько 1,3 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Багато питань внутрішнього переміщення залишаються актуальними, однак постійно спостерігається прогрес у їх вирішенні. Це відбувається завдяки консолідації зусиль уряду України, місцевої влади, приймаючих громад, підтримці міжнародних партнерів, а також активності ВПО. Внутрішньо переміщені особи не тільки потребують допомоги і підтримки. Це українські громадяни, які прагнуть збудувати нове життя і розвинути. У цьому закладено великий людський та інтелектуальний потенціал для приймаючих громад. В умовах глобалізації світового простору державна політика кожної країни у сфері соціального захисту населення розширює свій формат до системи надання соціальних послуг, трансформуючись у невід'ємний атрибут національних економічних систем, відбиваючи рівень їх соціалізації. Процеси глобалізації економічних і політичних відносин, що викликають стрімку зміну географічних кордонів, національних економічних, соціальних та культурних систем й екстраполяцію західної моделі соціально-економічного розвитку на інші традиційні моделі, неминує породжувати зміну підходів до соціального захисту населення. Одним із них є наближення хоча б до стандартів, забезпечення соціальних гарантій для всіх працюючих та непрацевдатних і поширення їх на ціх осіб незалежно від того, на території якої країни вони знаходяться.

Реалії нинішнього соціально-економічного розвитку України, породжені її поступовим втягуванням у процеси глобалізації, ставлять перед Українською державою нові завдання у сфері соціального захисту

населення. Зростаюча складність соціально-економічних процесів і пов'язані з ними виклики соціальної захищеності населення України потребують розширення функцій держави у цій сфері [14, с. 6]. Економічні, технологічні, демографічні, екологічні та інші чинники все сильніше впливають на розвиток української економіки та суспільства у цілому, викликають потребу розроблення адекватної довгострокової стратегії і реалізації обґрунтованих програм соціального захисту населення. На думку авторів, вона має включати ефективну систему регулювання державою сфери зайнятості населення, яка є ареною для прояву навичок і здібностей людини та де створюються передумови для вирішення багатьох проблем у всіх сферах життєдіяльності нашого суспільства. Під час визначення основних шляхів модернізації інституту зайнятості населення слід виходити з того, що в основі розвитку економічної системи лежить дія об'єктивних економіч-

них законів, що визначають логіку розвитку економічних процесів і явищ. Згідно із цим, суспільна праця як джерело суспільного багатства й умова життєзабезпечення суспільства має використовуватися раціонально, у максимально доцільній формі. Останнє покладається на зайнятість населення, котра постає як функція суспільного виробництва та форма відповідності між пропозицією робочої сили і попитом на неї [15, с. 88]. Із цього випливає, що використання людських ресурсів належить до завжди актуальних проблем державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства, є стратегічною метою функціонування світової та національних економік.

Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 р. спрямована на розв'язання державою проблеми внутрішнього переміщення громадян України та його наслідків, зокрема при-

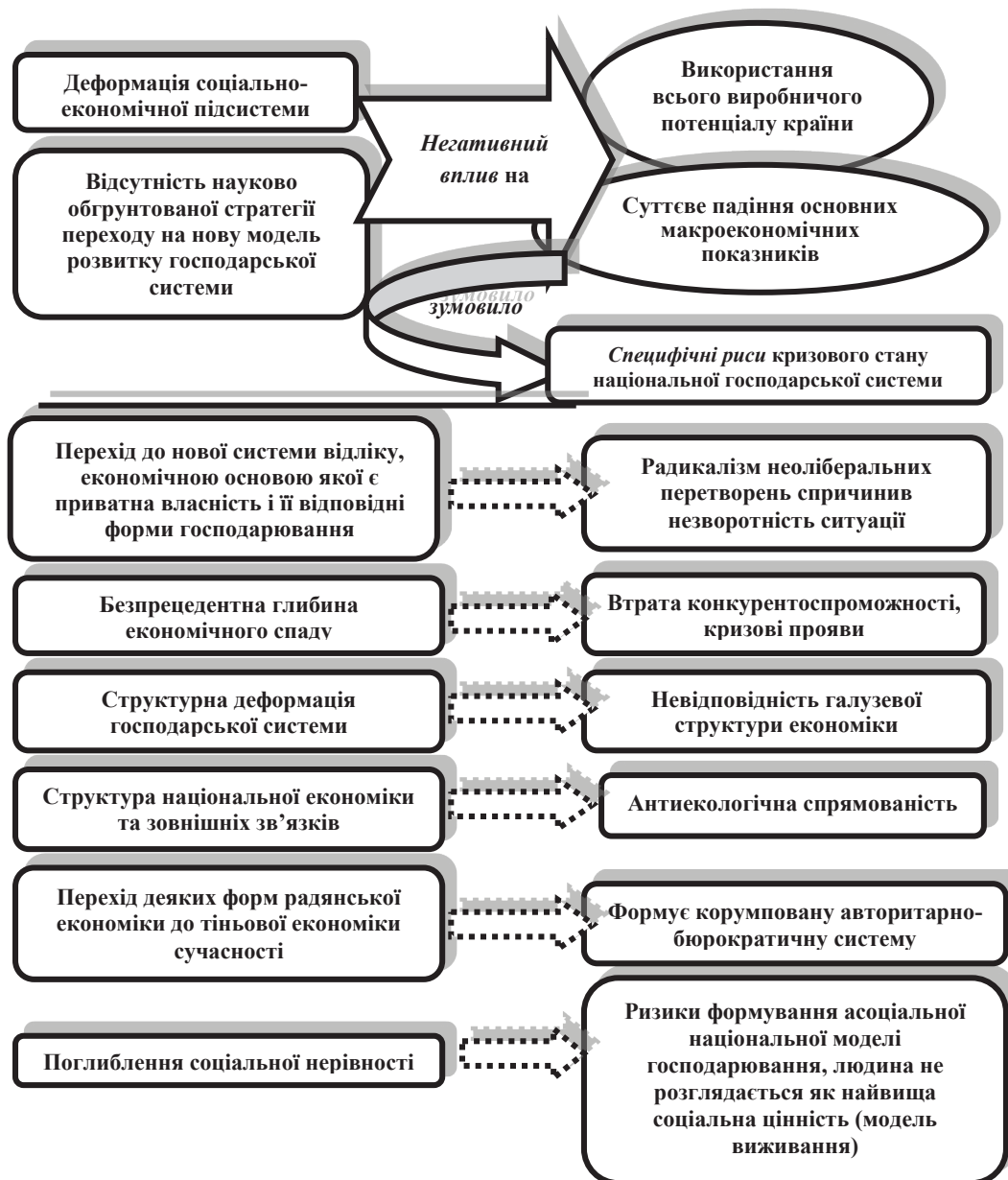

Рис. 1. Специфічні риси кризового стану національної господарської системи

Джерело: складено авторами

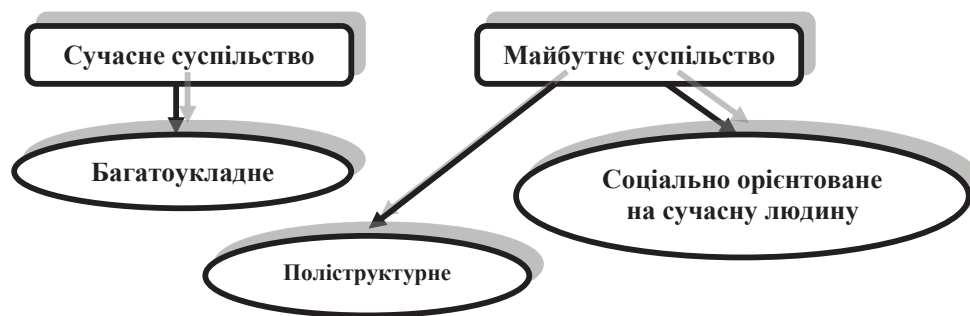

Рис. 2. Характеристика суспільства відповідно до постановки стратегічних цілей

Джерело: систематизовано авторами

ймаючих територіальних громад, створення ефективних інструментів державного управління, задоволення нагальних та постійних потреб внутрішньо переміщених осіб. Попередні урядові стратегії фокусувалися на задоволенні першочергових потреб внутрішньо переміщених осіб, метою цієї Стратегії є визначення довгострокових рішень щодо розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб. У результаті особи, які зараз є внутрішньо переміщеними, більше не потребуватимуть специфічної допомоги та заходів із захисту у зв'язку з їх переміщенням та зможуть реалізувати свої права без обмежень на рівні з іншими громадянами.

Невідповідність формальних і неформальних інститутів, їх неузгодженість, екстрактивний характер призводять до змін господарської системи, що неминуче викликає зменшення довіри та її кризи. Зростання суперечностей і гальмування економічного розвитку через суспільно-економічну кризу зменшують можливість перетворення формальних і неформальних інститутів, утворюючи, таким чином, пастку невідповідності якості економічного розвитку. Кризи як закономірний процес розвитку господарської системи мають складну природу, що проявляється як шоки соціально-економічної сфери суспільства. Сучасний кризовий стан національної господарської системи має свої специфічні риси (рис. 1) [17, с. 157].

Із метою запобігання існуючим загрозам, на думку авторів, стратегічна лінія та відповідна програма розвитку національної господарської системи повинні бути скоординовані із системою влади та суспільства, сформульованими цілями і науковим обґрунтуванням методології, методики та здійснених на практиці механізмів досягнення цих цілей (рис. 2).

Альтернативність видів розвитку є передумовою позитивного запобігання невизначеності, яка притаманна функціонуванню та еволюції будь-яких складних органічних утворень – господарських систем. Поняття альтернативності при цьому розкривається через ендогенну та екзогенну невизначеність, вибір, ризику та нововведення. Альтернативність розвитку

національної господарської системи є зовнішньою передумовою формування національної стратегії, має відношення до напрацювання методів, інструментів та практики управління й означає альтернативність шляхів досягнення цільових (бажаних) рівнів соціально-економічного розвитку [18; 19].

Незважаючи на зростання кількості досліджень характерних рис національної моделі соціально-економічного розвитку, не створено єдиної цілісної концепції в контексті визначення вектору розвитку національної господарської системи щодо реформування механізму регулювання здійснення соціального супроводу внутрішньо переміщених осіб за умов децентралізації влади.

Висновки. Стратегічною платформою розбудови стабільної, результативної та фінансово спроможної вітчизняної системи соціального захисту населення є економічне зростання на базі концепції сталого розвитку з органічним поєднанням економічного, соціального та екологічного його складників. Умовами і факторами забезпечення реалізації даної концепції в Україні є реформування інституту власності, орієнтування економіки на утвердження шостого технологічного укладу, стимулювання науково-технічної діяльності в державному і корпоративному секторах, завершення розбудови національної інноваційної системи, створення сприятливого інвестиційного клімату в країні, інтеграція науки і бізнесу, нарощування всіх складників соціалізації економіки. Ключовим компонентом ефективного функціонування системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб є модернізація інституту зайнятості. Виокремлення положення концепції дій уряду на період подолання кризових станів у країні з урахуванням регіональних проблем соціального захисту населення дасть змогу подолати соціальну дезінтеграцію соціально незахищеності внутрішньо переміщених осіб на Сході України і забезпечити рівноправність у доступі до соціальних послуг в умовах інклюзивності розвитку національної господарської системи.

Список використаних джерел:

1. Say J.-B. A Treatise on Political Economy or the Production, Distribution, and Consumption of Wealth, 1821.
2. Ancient Rome and modern America. A comparative study of morals and manners, New York : G.P. Putnam's Sons, 1914.
3. Bell D. The Coming Post industrial Society: A Venture in social forecasting. NY. : Basic Books, 1973.
4. Classical Keynesianism, Monetarism and the Price Level, 1961.
5. Die politische Okonomie vom Standpunkte der geschichtlichen Methode, 1853.
6. Institution, contracts and organisations : perspectives from new institution economics / ed. by Claude Menard. Cheltenham : Edgar Elgar Publishing, 2000. 460 p.

7. Keynes Monetary Theory A Different Interpretation, 1988.
8. Kolupaieva I., Shevchenko O. Justification of scenarios of state regulatory policy of Ukraine. *Proceedings of the International conference of Innovation in Science and Education*, March 20-22, 2019, Prague Czech Republic.
9. Соскін О.І. Народний капіталізм: економічна модель для України : монографія. Київ : ICT, 2014. 396 с.
10. Бодров В.Г. Трансформація економічних систем: концепції, моделі, механізми регулювання та управління : навчальний посібник. Київ : УАДУ, 2002. 104 с.
11. Жаліло Я. Особливості реалізації економічної політики держави в умовах сучасних тенденцій суспільного розвитку. *Економічна теорія*. 2016. № 1. С. 39–52.
12. Гриценко А. Реконструктивний економічний розвиток, зміст, основні напрями і вектор соціальної справедливості. *Економічна теорія*. 2016. № 4. С. 5–19.
13. Гражевська Н. Компаративний підхід до аналізу глобальної конкурентоспроможності національних економік. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2014. № 1(28). С. 15–24.
14. Карпінський Б.А., Карпінська О.Б. Аксиоматика та ознаки генезису життя й державотворення та їх соціоекономічне забезпечення. *Бізнес Інформ*. 2020. № 9. С. 6–19. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-9-6-19>.
15. Кизим М.О., Белікова Н.В., Беккер М.Л. Аналіз сучасної практики розробки стратегій регіонального розвитку в Україні на основі проблемно-орієнтованого підходу. *Бізнес Інформ*. 2020. № 8. С. 88–95. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-8-88-95>.
16. Шулла Р.С., Попик М.М., Зеліч В.В. Концептуальні підходи до оцінки якості життя: зарубіжний досвід і можливості його застосування у вітчизняній теорії та практиці. *Бізнес Інформ*. 2020. № 5. С. 8–14. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-8-14>.
17. Шевченко О.О. Еволюція господарської системи: методологія аналізу у світовій економічній думці (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 304 с.
18. Посилення національного реагування на внутрішнє переміщення: керівництво з успішних практик в державах – членах Ради Європи. Харків : Право, 2017. 120 с.
19. Чуйко Н., Ляшук О. Соціальні права внутрішньо перемішених осіб: особливості реалізації : практичний посібник. Харків : Право, 2019. 90 с.

References:

1. A Treatise on Political Economy or the Production, Distribution, and Consumption of Wealth / J.-B. Say, 1821.
2. Ancient Rome and modern America. A comparative study of morals and manners, New York, G. P. Putnam's Sons, 1914.
3. Bell D. The Coming Post industrial Society: A Venture in social forecasting / D. Bell. NY: Basic Books, 1973.
4. Classical Keynesianism, Monetarism and the Price Level, 1961.
5. Die politische Okonomie vom Standpunkte der geschichtlichen Methode, 1853.
6. Institution, contracts and organisations : perspectives from new institution economics / ed. by Claude Menard. Cheltenham : Edgar Elgar Publishing, 2000. 460 p.
7. Keynes Monetary Theory A Different Interpretation, 1988.
8. Kolupaieva I., Shevchenko O. (2019) Justification of scenarios of state regulatory policy of Ukraine. *Proceedings of the International conference of Innovation in Science and Education*. March 20-22. Prague Czech Republic.
9. Soskin O. (2014). Narodny kapitalizm: ekonomichna modelj dlja Ukraïny [Narodny kapitalizm: ekonomichna modely dlya Ukraïny]. Kyiv: IST Publishing House, 396 p.
10. Bodrov V. (2002). Transformacija ekonomichnykh system: koncepciji, modeli, mekhanizmy reghuljuvannja ta upravlinnja [Transformation of economic systems: concepts, models, mechanisms of regulation and management]: textbook. way. 104 p.
11. Zhalilo J. (2016). Osoblyvosti realizaciji ekonomichnoji polityky derzhavy v umovakh suchasnykh tendencij suspiljnogo rozvytku [Peculiarities of realization of economic policy of the state in the conditions of modern tendencies of social development]. *Economic theory*. Vol. 1, pp. 39-52.
12. Hrytsenko A. (2016). Rekonstruktyvnyj ekonomichnyj rozvytok, zmist, osnovni naprjamy i vektor socialjnoji spravedlyvosti [Reconstructive economic development, content, main directions and vector of social justice]. *Economic theory*. Vol. 4, pp. 5-19.
13. Grazhevskaja N. (2014). Komparatyvnyj pidkhid do analizu globaljnoji konkurentospromozhnosti nacionalnykh ekonomik [Comparative approach to the analysis of global competitiveness of national economies]. *Theoretical and applied issues of economics*. Vol. 1 (28), pp. 15-24.
14. Karpinskyj B. A., Karpinska O. B. (2020). Aksiomyta ta oznaky genезysu zhyttja j derzhavotvorennya ta yix socio-ekonomichne zabezpechennja. [Axiomatics and signs of the genesis of life and state formation and their socio-economic support]. *Biznes Inform*. 2020. #9. С. 6–19. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-9-6-19>
15. Kyzym M. O., Byelikova N. V., Bekker M. L. (2020) Analiz suchasnoji praktyky rozrobky strategij regionalnogo rozvytku v Ukraïni na osnovi problemno-orijentovanogo pidxodu. [Analysis of modern practice of developing regional development strategies in Ukraine on the basis of problem-oriented approach]. *Biznes Inform*. 2020. #8. С. 88–95. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-8-88-95>
16. Shulla R.S., Popyk M.M., Zelich V.V. (2020) Konceptualni pidxody do ocinky yakosti zhyttja: zarubizhnyj dosvid i mozhlyvosti jogo zastosuvannja u vitczyznaniy teorii ta praktyci. [Conceptual approaches to quality of life assessment: foreign experience and possibilities of its application in domestic theory and practice]. *Biznes Inform*. 2020. #5. С. 8–14. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-8-14>
17. Shevchenko O. (2017) Evolucija ghospodarskoji systemy: metodologhija analizu u svitovij ekonomichnij dumci (kinecy KhIKh – pochatok KhKhI st.) [Evolution of economic system: methodology of analysis in world economic thought (end of XIX – beginning of XXI century)]: monograph. Kyiv: Center for Educational Literature. 304 p.
18. Posylennja nacionalnogo reaguvannja na vnutrishnye peremishhennja: kerivnyctvo z uspishnyx praktyk v derzhavax-chlenax rady Yevropy [Strengthening the national response to internal displacement: a guide to best practices in Council of Europe member states.]. X.: Pravo, 2017. 120 s.
19. Chujko N., Lyashuk O. (2019) Socialni prava vnutrishno peremishenyx osib: osoblyvosti realizaciji [Social rights of internally displaced persons: features of implementation]: praktychnyj posibnyk. X.: Pravo, 2019. 90 s.